

Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų giminės pėdsakai Upytės pavieta

Prof. dr. Raimonda Ragauskienė
Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas

Didikai Radvilos gerai žinomi Lietuvoje ir kitose LDK paveldą perėmusiose šalyse – Baltarusijoje, Lenkijoje, Latvijoje, iš dalies ir Rusijoje. Šių šalių istorinėje atmintyje Radvilos traktuojami kaip neturintys sau lygių ne tik tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK), bet ir Abiejų Tautų Respublikos didikų, pabrėžiamas jų valstybinis patriotizmas, europietiškas atvirumas, sukaupti turtai ir galia. Atskiri giminės atstovai, tokie kaip Barbora Radvilaitė, Mikalojus Radvila Rudasis ar Juodasis, Jonušas II ar Boguslovas Radvilos tiesiog įsamenino LDK istoriją¹. Trakų vaivadijos Upytės pavieto istorijos kontekste ypatingai svarbi buvo Radvilų Biržų ir Dubingių šaka, gyvavusi nuo XVI a. pab. iki XVII a. pab. Galima vaizdžiai apibendrinti, kad Biržų ir Dubingių kunigaikščiai Radvilos buvo ir Upytės pavieto kunigaikščiai. Čia buvo stambios šių didikų valdos, užėmusios nemažą dalį viso pavieto žemių, Radvilos darė didelę įtaką vietos bajorijai, veikė ir patys aktyviai dalyvavo Upytės pavieto gyvenime. Didikų dėmesys pavietui išliko per visą šakos gyvavimo laikotarpį, nors ryšių dinamika keitėsi. Ji priklausė nuo politinės ir ekonominės Radvilų padėties bei biologinės šios šakos būklės pasikeitimų. Šiame straipsnyje, aptarus

¹ Ragauskienė R. Radvilos Lietuvoje, *Kunigaikščiai Radvilos*, Vilnius: 2015. P. 177.

pagrindinius Biržų ir Dubingių kunigaikščių politinės ir ekonominės galios tvirtinimo Upytės pavieta XV–XVII a. bruožus, detaliau bus išanalizuotas istoriografijoje dar netyrinėtų Radvilų valdų Upytės pavieta klausimas.

Straipsnyje keliami Radvilų įtakos Upytės pavieta problematika kaip tokia istoriografijoje atskirai nebuvo nagrinėta, tačiau tirti įvairūs su Radvilomis ir jų veikla Upytės pavieta susiję aspektai. Didžiausio dėmesio sulaukė stambiausia pavieta privati valda – Radvilų Biržų kunigaikštystė², aptarta didikų žemėvalda visos Upytės pavieto žemėvaldos struktūroje XVII a. pab.³ Atkreiptas dėmesys į su Radvilomis susijusius XVI a. šio pavieto pareigūnus, klientelinius jų ryšius su didikais⁴, tirta protestantizmo pagrindu funkcionavusi lokali Radvilų Biržų kunigaikštystės visuomenė⁵. Taip pat atliktas Radvilų šakos biologinės istorijos tyrimas⁶.

Radvilų galios tvirtinimas Upytės pavieta XVI–XVII a.: pagrindiniai bruožai

Kunigaikštiški Radvilų titulai. Pačias rimčiausias pretenzijas tapti lyderiais Upytės pavieta Radvilos pareiškė 1547 m., kai Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio svainis

² Ragauskienė R., Karvelis D., *1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis. Radvilų valdos – istorija ir kartografija*, [Vilnius], 1997 (Čia žr. platesnę klausimo istoriografiją).

³ Sliesoriūnas G., *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.* Vilnius: 2000. P. 76–82 etc.; Idem, Stambioji žemėvalda Upytės pavieta XVII a. pabaigoje, *Iš Panevėžio praeities: dvarų kultūros atodangos*, XVIII konferencijos pranešimai, sudarė J. Gaidelienė, D. Pilkauskas. Panevėžys: 2016. P. 6–32.

⁴ Ragauskienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: 2002. P. 305–376; Vilimas D., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*. Vilnius: 2006. P. 127–128.

⁵ Karvelis D., *Iš Radvilų giminės istorijos: Biržų kunigaikštystė ir jos visuomenė 1547–1655 metai*. Vilnius: 2015.

⁶ Ragauskienė R. *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pab.–XVII a.)*. Vilnius: 2017.

Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584) nusprendė titulaturoje pasirinkti Upytės pavieta turėtos Biržų valdos pavadinimą. 1547 m. gruodžio 10 d. M. Radvilai Rudajam Augsburgė Šv. Romos imperatorius Karolis V išdavė kunigaikščių diplomą, kuriame buvo įrašytas „Biržų ir Dubingių“ titulas. Kodėl didikas pasirinko Upytės pav. priklausiusią savo Biržų valdą? Būta kelių, svarbių tiek ekonomine, tiek ir emocine prasmėmis priežasčių. Biržai buvo sena Radvilų tėvonija: Biržų kunigaikštystės kaip Radvilų valdos formavimosi genezė siekė 1455 m., kai Trakų vaivada Radvila Astikaitis gavo iš Kazimiero Jogailaičio donacinę žemę Biržuose. Praktiškai žemių įsigijimo Biržuose ir Radvilų, kaip atskiros nuo Astikų atskilusios giminės, istorijos pradžia sutapo. Be to, jau M. Radvilos Rudojo laikais Biržai buvo viena didžiausių didiko turėtų valdų. Iš tėvo Vilniaus kašteliono Jurgio I Radvilos (apie 1480–1542) paveldėjęs apie 503 dūmus⁷ turinčią valdą, savo sūnui Vilniaus vaivada Kristupui Radvilai Perkūnui (1547–1603) didikas perdavė gerokai padidintą Biržų latifundiją. Neabejotina, kad Biržų pasirinkimą titulaturoje taip pat lėmė valdos strateginė padėtis, jos artumas nuo Kuršo ir Livonijos⁸.

Biržai – viena svarbiausių Radvilų rezidencijų. Iki XVII a. vid. Biržai buvo tarp pagrindinių šios šakos kunigaikščių Radvilų rezidencijų. Tą rodo keli požymiai. Pirmiausia Radvilų, jų šeimos atstovų, jų giminaičių nuolatinis lankymasis, ilgesnis ar trumpesnis rezidavimas Biržuose ar aplinkiniuose dvareliuose. Ne vienam šakos atstovui Biržai buvo gimtinė. Tarp dažniausiai čia rezidavusių buvo Kristupo II šeima⁹. Vienintelė Liudvika Karolina Radvilaitė, berods, niekada neatvyko nei į Biržus, nei į kurias nors kitas savo valdas LDK. Su Radvilų rezidavimu siejasi aukšto rango svečių

⁷ Malczewska M., *Latyfundium Radziwillów w XV do połowy XVI wieku*. Warszawa-Poznań: 1985. P. 142.

⁸ Ragauskienė R., Karvelis D., *1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis*. P. 34.

⁹ Karvelis D., op. cit., p. 139–141; Ragauskienė R., *Mirties nugalėti nepavyko*. P. 435.

priėmimas Biržuose. Pvz., 1557 m. čia viešėjo Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Hohencolernas¹⁰, XVII a. – Kuršo kunigaikščiai.

Biržuose buvo sukurta kunigaikščių padėtį atliepanti infrastruktūra. Nuo XVI a. pab. čia stovėjo ar buvo statomi, vėliau tvarkomi rezidencinį statusą pabrėžiantys pastatai: mūrinė pilis, dvaras, bažnyčia, garinės pirtys, žvėrynas etc. Biržai atliepė kunigaikščių Radvilų poreikius. Pažymėtinos rekreacinė (puotos, medžioklės) ar medicininė (gydymasis karštosiose versmėse) šio dvaro funkcijos¹¹. XVII a. atsirado istorinė galimybė Biržams tapti Biržų ir Dubingių šakos atstovų mauzoliejaus vieta. Paradoksas, tačiau nė vienas Biržų kunigaikštystės savininkas, savo gyvenimu ir veikla su ja turėjęs glaudų ryšį, nebuvo čia palaidotas. Jei 1585 m. testamente K. Radvila Perkūnas kaip galimas savo palaidojimo vietas nurodė 4 alternatyvas: Dubingius, Biržus, Vyžuonas ir Kaidanavą, tai Biržuose pastatęs mūrinę bažnyčią, 1599 m. amžinojo savo poilsio vieta be išlygų rinkosi jau tik šiuos maldos namus: „<...> Biržuose, pilyje, mūrinėje bažnyčioje, tame rūsyje, kur įrengiau prieglobstį savo kaulams.“ Ketinimai palaidoti Biržuose šį kunigaikštį 1604 m. buvo labai realūs. Tačiau tą padaryti sutrukdė techniniai dalykai. Dėl prastos bažnyčios pastato būklės ir jos rūsių, blogų pavasarinių kelių bei potencialiai pavojingos valdos karinės strateginės padėties Biržai taip ir netapo Biržų ir Dubingių Radvilų giminės atstovų laidojimo vieta¹².

Politinės Radvilų galios Upytės pavieta svertai. Būdami aukščiausi Trakų vaivadijos, kuriai priklausė Upytės pavietas, pareigūnai, kunigaikščiai Radvilos galėjo tiesiogiai veikti pavieto gyvenimą. Tokias pareigas ėjo 4 iš 9 Biržų ir Dubingių Radvilų: Trakų vaivadijos administratorius (1549–1550) ir Trakų vaivada (1550–1566) buvo M. Radvila

¹⁰ 1557 I 8, Biržai, P. Oborskis – Prūsijos kunigaikščiui, *Elementa ad fontium editiones*, ed. C. Lanckorońska, Romae t. 40, p. 109–111.

¹¹ Karvelis D., op. cit., p. 148.

¹² Ragauskienė R., Karvelis D., *Iš Radvilų giminės istorijos*. P. 292.

Rudasis. Jo tėvas Jurgis I 1522–1527 m., sūnus K. Radvila Perkūnas 1579–1584 m., anūkas Jurgis II 1600–1613 m. buvo Trakų kaštelionai. 1640 m. ši pareigybė buvo siūloma ir Jonušiui II, tačiau pastarasis jos atsisakė. Tiesa, iki 1564–1566 m. administracinės reformos, Trakų vaivada negaudavo pajamų iš vaivadijos, nes XVI a. pr. Upytės pavietas buvo atskirtas nuo vaivadijos. Prarastas pajamas Trakų vaivada kompensavo kasmet iš išdo mokami 600–700 kapų grašių¹³, nors M. Radvila Rudasis bandė „apeiti“ apribojimus: 1552 m. Upytės bajorai skundėsi Upytės tįjūnu, kuris Trakų vaivados nurodymu liepė pavieto bajorijai mokėti papildomą mokesį, neva tokį, kokį „privalėję nuo seno duoti Trakų vaivadoms“. Paaiškėjus savivalei, rinkliava buvo uždrausta. Tačiau visos Trakų vaivados administracinės ir teisminės funkcijos galiojo, ir Radvila Rudasis jas stropiai atliko, pvz., dalydamas tuščias žemes, užtardamas žemionis dėl valdų, leisdamas pirkti ar parduoti valdas, reguliuoti žemių ribas, vykdyti valakų reformą etc. Vaivada galėjo ne tik ap sunkinti, bet ir palengvinti pavieto valdinių gyvenimą. 1560 m. kaip tik dėl Radvilos užtarimo karaliui Upytės pavieto pavaldiniai buvo atleisti nuo duoklių avižomis, rugiais ir šieno bei akmenų vežiojimo dėl didelio gyventojų nepritekliaus, kariuomenės padarytų nuostolių¹⁴.

Be to, Biržų ir Dubingių kunigaikščiai iki XVII a. vid. dar buvo aukšti centriniai LDK pareigūnai, trys iš jų – Vilniaus vaivados. Tad jau ir to pakako jų dideliui autoritetui paviete įtvirtinti. Todėl 1572 m. sužinoję apie paskutiniojo Jogailaičio mirtį, Upytės pavieto bajorai raštu kreipėsi į tuometinį Vilniaus vaivadą M. Radvilą Rudąjį, prašydami saugoti kraštą, ypač nuo vokiečių¹⁵. Po Jonušo II mirties 1655 m. Biržų ir Dubingių kunigaikščiai, konkrečiai likęs vienas šakos atstovas Boguslovas Radvila nebeužėmė aukštų postų LDK. Aukščiausia gauta

¹³ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy: Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa: 2009. P. 12, 124–127.

¹⁴ Ragauskienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris*. P. 84, 85.

¹⁵ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów*, (toliau – AR), dz. II, nr. 81.

didiko pareigybė 1646 m. buvo LDK arklidininko. Kita vertus, B. Radvila giminiavosi su Hohencolernų dinastijos atstovais, o 1657 m. tapo Prūsijos kunigaikštystės generaliniu gubernatoriumi. Nors po 1655 m. Kėdainių unijos įvykių didikas buvo paskelbtas valstybės išdaviku, jis sugebėjo atgauti ir sutelkti savo rankose visas Biržų ir Dubingių šakos Radvilų valdas. Tad jo autoritetas LDK tebebuvo didžiulis. Tuo tarpu paskutinė šakos atstovė Liudvika Karolina abu kartus ištekėjo už užsieniečių. Jos vyrai, nekalbant apie ją, negalėjo eiti jokių pareigų LDK, todėl didikės gyvenimo metais galima kalbėti tik apie vis dar išlaikytą ekonominę Biržų ir Dubingių šakos galią.

Politinę įtaką paviete Radvilos stiprino naudodami klientelinės sistemos mechanizmą. Taip buvo veikiama seimeliuose ar teismuose. XVI–XVII a. pirmoje pusėje dar patys didikai dalyvaudavo Upytės pavieto seimeliuose, arba siekdavo, kad būtų parinkti jiems tinkami pasiuntiniai¹⁶. 1572 m. Vilniaus kaštelionas Grigalius Chodkevičius laiške M. Radvilai Rudajam reziūmavo, kad pavietų deputatai „šoks kaip Jūsų malonybė palieps“. Kunigaikščio Kristupo II Radvilos, kuris dalyvaudavo Upytės pavieto seimeliuose asmeniškai, nurodymu aktyviai veikdavo jo agentai – Biržų dvaro pareigūnai ar kiti patikimi klientai. Neatsitiktinai Upytės seimelis XVII a. pirmoje pusėje buvo traktuojamas kaip proradviliškas¹⁷. Panašiai veikta teisėsaugoje: Upytės pavieto žemės ir pilies teismuose. Nustatyta, kad nemažai žemės teismo pareigūnų (teisėjai, pateisėjai ir raštininkai) XVI a. pab.–XVII a. pr. formaliai turėję būti nepriklausomi, iš esmės buvo Radvilų statytiniai¹⁸.

Įtaką paviete kunigaikščiai Radvilos stiprino plėsdami klientų, rekrutuotų iš pavieto bajorų, ratą. Antai 1567 m. kariuomenės surašyme tarp 50 M. Radvilos Rudojo tarnautojų pažymėti 5 buvę iš Upytės

¹⁶ Zakrzewski A. B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustroj i funkcjonowanie: sejik trocki*, Warszawa: 2000. P. 92–95.

¹⁷ Karvelis D., op. cit., p. 160, 163.

¹⁸ Vilimas D., op. cit., p. 128–130.

pavieto. Juos, kaip Motiejų Savickį, Kasparą Šveikovskį ar Joną Volmenskį, didikas rėmė užtardamas karaliui tiek dėl valdų (Vadaktėliai, Skinvenai, Krekenavėlė, Barklainiai ir kt.), tiek ir pareigų gavimo. Vietos bajorija pirmiausia buvo telkiama turtinės priklausomybės pagrindu. Jau XVI a. pr. kuriant Biržų valdą, dalis vietos bajorų pardavę savo žemes pateko į vasalinę priklausomybę nuo Radvilų, tapo didikų klientais, kaip, pvz., Slepčiai ar Kirkilai. Didikų įtaka ne tik jų privačiose valdose, buvusiose Upytės paviete, bet ir plačiau reiškėsi per jų dvarų pareigūnus ir dvariškius. O jau jų dėka Radvilos galėjo disponuoti gausia ūkine ir administracine informacija¹⁹.

Privačios Radvilų valdos Upytės paviete

Kunigaikščių Radvilų įtakos Upytėje pagrindas buvo stambi jų žemėvalda šiame paviete. Daugelis kitų sąsajų atsirasdavo kaip tik šiuo pagrindu. Pavieto ribose kunigaikščiai Radvilos turėjo tris stambius žemių kompleksus: Biržų kunigaikštystę ir Kėdainių valdos dalį, taip pat atskirą, didesniai junginiui nepriskirtą Naujamiesčio valdą. Vienos šių valdų buvo tiesiogiai valdomos Radvilų per jų skirtus pareigūnus, kitos buvo išnuomos arba įkeistos už pinigų. Tačiau ir vienos, ir kitos realiai buvo kunigaikščių Radvilų nuosavybė.

Biržų kunigaikštystė. Tarp stambiausių Radvilų latifundijų Upytėje buvo jau minėta Biržų kunigaikštystė. Jos svoris per visą šakos gyvavimą išliko didelis ir tarp kitų didikų valdų, ir Upytės pavieto žemėvaldos kontekste. XVI a. antroje pusėje ši valda realiai išsiplėtė nuo žemės iki kunigaikštystės. Tarp didžiausių Radvilų valdų Biržai (jau po jų sekė Sluckas, Kopylius ir Dubingių kunigaikštystė) išliko Kristupo II (1585–1640), Jonušo II (1612–1655), Boguslovo (1620–1669) Radvilų ir paskutiniosios šios šakos kunigaikštystės L. K. Radvilaitės (1667–1695)

¹⁹ Ragauskienė R., op. cit., p. 326, 355 etc.

laikais. Paskutiniame XVII a. ketvirtyje Biržų kunigaikštystei priklausė 744, o 1686 m. – 913 dūmų²⁰.

1690 m. dūmų surašymo medžiagoje nurodyta, kad neįkeistose Biržų kunigaikštystei priklausiusiose valdose buvo 871 dūmas, o tai, remiantis Gintauto Sliesoriūno apskaičiavimu, sudarė 16,65 proc. nuo visų (5229) pavieto dūmų²¹. Tačiau šie dūmų surašymo medžiagoje pateikti duomenys, kaip ir jų pagrindu atlikti apskaičiavimai, nėra tikslūs, autoriui nepavyko atkurti tikrojo Radvilų valdų Upytės paviete XVII a. pab. vaizdo. Prie surašyme nurodyto Biržų kunigaikštystės dūmų skaičiaus (871) dar reikia pridėti įvairiems asmenims Radvilų įkeistas Biržų valdos žemes. Remdamasis 1690 m. surašymu, G. Sliesoriūnas nurodo tokias dar 8 (turėtų būti 9)²² „kitiems įkeistas L. K. Radvilaitės valdas Upytės paviete“. Nežinodamas Biržų kunigaikštystės struktūros²³ ar bent jau 1645 m. Biržų kunigaikštystės žemėlapiu, tyrimo autorius 5 valdas (išminėtų 8) priskyrė kitoms valdoms Upytės paviete, nors jos iš tiesų priklausė tai pačiai Biržų kunigaikštystei. Tai – Saločiai, Nemunėlio Radviliškis (neteisingai įvardytas kaip Radviliškis), Panemunė, Astravas ir Gineitiškės. Ta pati klaida matyti ir kitame G. Sliesoriūno sudarytame 25 Upytės pavieto valdų, kurias apie 1689 m. L. K. Radvilaitė įkeitė, sąrašė. Mažiausiai 15 valdų iš 25 vėlgi priklausė Biržų kunigaikštystei: Saločiai, Sližiai, Bliūdžiai, Astravas, Čypiškės, Skrebiškis, Latviai, Panemunė, Talkūnai, valdos prie Sustėjos, Klaviškės, Zergielkiškis, Panemunė, Kultiškės, Rimgailiai²⁴. Vadinas, 1690 m. L. K. Radvilaitei nuosavybės teise priklausiusi Biržų kunigaikštystė realiai buvo didesnė, jai priklausė ne tik tiesiogiai valdytos, bet ir dar 6 išnuomos valdos. Tad

²⁰ Karvelis D., op. cit., p. 62.

²¹ Sliesoriūnas G., *Stambioji žemėvalda*. P. 16.

²² G. Sliesoriūnas praleido 1690 m. registre tarp Radvilų įkeistų valdų nurodytą 3 dūmų Bliūdžių palivarką, įkeistą kunigui S. Ceraskiui, *Metryka litewska. Rejestrzy podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1690 r.*, opr. H. Lulewicz. Warszawa: 2000. P. 185.

²³ Apie tai plačiau: Ragauskienė R., Karvelis D., op. cit., p. 52–74.

²⁴ Sliesoriūnas G., op. cit., p. 18–20.

bendras Upytės paviete turėtos didikės Biržų kunigaikštystės dūmų skaičius būtų 1074 dūmai, arba 20,5 proc. nuo visų pavieto dūmų. Taigi ši didžiausia Biržų ir Dubingių Radvilų valda taip pat buvo stambiausia privati valda Upytės paviete.

N a u j a m i e s t i s . Teisingas G. Sliesoriūno teiginys, kad 1690 m. L. K. Radvilaitei Upytės paviete priklausė ne tik Biržų kunigaikštystė, čia ji turėjo daugiau valdų²⁵. Galima patikslinti kitų nuosavybės teise Radviloms priklausiusių valdų Upytės paviete sąrašą. Biržų ir Dubingių kunigaikščiai prioritetu laikė valdų Upytės paviete įsigijimą, ir ne tik palei Biržus. Dar 1569 m. M. Radvila Rudasis iš Vilniaus diktuo-tame Memoriale karaliui priminęs leidimą jo sūnui Mikalojui Radvilai išpirkti valdas prie Bobruisko, teigė, kad būtų geriau pinigais investuoti į „1000 Upytės valakų“, kuriuos tuo metu iki gyvos galvos laikė kunigaikštis Krošinskis²⁶. Nors tuomet jam pavyko įgyvendinti tik dalį užsibrėžtų tikslų, didesnes valdas Upytėje Radvila savo šeimai išrūpi-no Stepono Batoro laikais. Tarp stambesnių jų buvo 1690 m. duomeni-mis 200 dūmų turėjęs Naujamiestis²⁷. Jo radviliškoji istorija prasidėjo XVI a. antroje pusėje.

1580 m. M. Radvilos Rudojo rūpesčiu jo sūnus K. Radvila Perkūnas gavo už valstybės išdavystę nuteisto mirtį Grigaliaus Astiko Naujamiesčio valdos dalį, kitų valdų Upytėje²⁸. 1594 m. K. Perkūnas už net 10000 kapų grašių iš Rogačevo seniūno Romano Valavičiaus nusipirko Naujamiestį²⁹. Prie valdos buvo prijungti už Panevėžio buvę

²⁵ *Ibid.*, 4 lentelė, p. 16. Keista autoriaus pozicija turtingajai pavieto bajorijai priskirti Boguslovą Jaspersą, kuris, kaip ir spėjo autorius, iš tiesų turčinu požiūriu priklausė žemesnio rango bajorijai. Jis buvo vokiečių kilmės ilgamečio Jonušo II ir B. Radvilos tarnautojo (1661–1669 m. Dubingių administratoriaus) bei didikų kreditoriaus Jokūbo Jasperso sūnus. Dar 1652 m. jo tėvas kaip vyresnysis leitenantas vadovavo dragūnų pulkui ir Jonušui II paskolino 16 011 auks. Jam nepavyko atgauti skolos ir mirdamas J. Jaspersas žmonai ir vaikams beveik nepaliko turto. Jo sūnui tik dalimis pavyko atsiimti, bet ir tai ne visą tėvo įsiskolinimą. Plačiau apie tai žr.: Karvelis D., Ragauskienė R., op. cit., p. 139–141.

²⁶ *AR*, dz. II, nr. 62.

²⁷ *Metryka Litewska. Rejstry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. P. 169.

²⁸ *Lietuvos Metrika*. Kn. 67, l. 37.

²⁹ *AR*, dz. XXVII, nr. 9, l. 232.

Preibių, Papyvesių ir Vilkapievių kaimai³⁰. 1638 m. šie kaimai tapo jau kito Radvilų palivarko dalimi. Vos susitvarkęs nuosavybės dokumentus, K. Radvila Perkūnas Naujamiesčio valdą įkeitė 10 metų. Ją nuolat įkeisdavo ir kiti Biržų ir Dubingių kunigaikščiai. 1690 m. Naujamiestis su jo 200 mokesčių dūmų buvo įkeistas paramą ir globą L. K. Radvilaitei suteikusiam Kazimierui Jonui Sapiegai³¹. Vis dėlto ši valda nuosavybės teise priklausė Radviloms iki pat šakos užgesimo.

Kėdainių „Upytės valsčius“ – Radvilų Kėdai-nių dvaro dalis. Upytės pavieto ribose nemažą dalį žemių sudarė Radvilų Kėdainių dvaro dalis – Kėdainių „Upytės valsčius“, kurio žemės nuo Kėdainių, kaip dvaro centro, kai kada buvo nutolę daugiau nei 100 km. Radvilų Kėdainių teritorinė ir administracinė priklausomybė visą laiką buvo komplikuota. Valda ir miestas kūrėsi abipus Nevėžio istoriškai besiformavusių kelių valsčių / pavietų pari-byje. Nevėžiu ėjo skirtingų pavietų ribos, todėl ne tik visa valda, bet net miesto dalys pateko į skirtingą administracinę priklausomybę. Nuo XVI a. prie tuomet Raigardo ir Goniondzo Radviloms, o vėliau didi-kams Kiškoms priklausiusio Kėdainių dvaro buvo prijungta nemaža žemių masyvo dalis Upytės paviete. Toks Kėdainių dvaro žemių pa-siskirstymas Ukmergės, Kauno ir Upytės pavietuose bei Žemaitijoje išliko ir vėlesniais laikotarpiais. Dėl administracinės priklausomybės painiavos 1634 m. buvo nustatyta supaprastinta mokesčių rinkimo tvarka. Įsigaliojo LDK iždininko Stepono Paco patvirtinta praktika: išvengiant sunkumų dėl Kėdainių valdos, kuri priklausė skirtingiems pavietams, leista nuo Kėdainių valdos mokesčius rinkti vienam – Žemaitijos mokesčių rinkėjui³².

Biržų ir Dubingių kunigaikščiai Kėdainių dvaro Upytės valsčių gavo dalimis: 1606 m. Vitebsko vaivadaitis Stanislovas Kiška pradžioje pusę

³⁰ Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius, (toliau – *VUB*), f. 60, nr. 4.

³¹ Sliesoriūnas G., op. cit., p. 20.

³² *VUB*, f. 4, nr. 16279, 16288, 17897.

Kėdainių dvaro – „dvaro, miesto [...] ir pusę visų Upytės ir Kėdainių valsčių“ užrašė vyriausiajai dukrai Onai (1593–1644), ištekėjusiai už Vilniaus vaivadaičio Kristupo II Radvilos, o 1614 m. S. Kiška žentui perleido likusias Kėdainių žemes³³. Upytės valsčius sudarė daugiau kaip pusę visos Kėdainių dvaro valdos, jam priklausė Beinoravos, Padubysio ir Daugalonų vaitijos³⁴, iš viso 25–28 mažesni ar didesni kaimai bei keli palivarkai. Didesnių pirkimų šiame Kėdainių dvaro valsčiuje XVII–XVIII a. nebuvo vykdoma, jo dydis keitėsi daugiau dėl valdos administracinio perorganizavimo, kaimų priskyrimo kitoms Radvilų Biržų valdoms, keičiant vaitijų sudėtį. Antai 1619 m. Kristupas II vietoje suformavo naują Meškalaukio vaitiją, kuriai priskyrė arčiau jo Biržų valdos buvusius kaimus (12 valakų Meškalaukio ir 33 valakų Latvelių kaimai)³⁵ ir ją prijungė prie Biržų kunigaikštystės.

Radvilų Upytės valsčiaus kaimai

1. Beinorava vėliausiai nuo 1585 m. priklausė Kėdainių dvarui, Radviloms nuo 1604 m.
2. Aukštuoliai nuo 1624 m.
3. Pajuliai nuo 1604 m.
4. Rimaičiai nuo 1674 m.
5. Jaukštai nuo 1604 m.
6. Kiaužeriai nuo 1604 m.
7. Matarakai (Eitaraičiai) 1604–1666 m.
8. Plaučiškiai nuo XVII a. pirmos pusės
9. Rokoniai nuo 1604 m.
10. Meldiniai nuo 1624 m.
11. Padubysys arba Jomantoniai nuo XVII a. pr.
12. Dulkiškiai (Pagubiniai?) nuo XVII a. pr.

³³ VUB, f. 4, nr. 17933.

³⁴ Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys, sud. K. Jablonskis, M. Jučas. Vilnius: 1962. P. 30–34.

³⁵ *Ibid.*, p. 31, 33.

13. Tirkšlioniai nuo XVII a. pr.
14. Eibutoniai nuo XVII a. pr.
15. Paežeriai 1604–XVII a. vid.?
16. Pašakiai nuo XVII a. pr.–?
17. Padauguva nuo XVII a. pr.–?
18. Daugalioniai nuo 1604 m.
19. Mikalajūnai nuo 1604 m.
20. Gaižūnai nuo 1604 m.
21. Latveliškiai 1604–1619 m.
22. Meškalaukis 1604–1619 m.
23. Šacūnai nuo 1604 m.
24. Jokainiai nuo 1604 m.
25. Šedeikoniai nuo 1604 m.
26. Zabrovičiai (6 valakų Beinoravos v. kaimas, jo identifikuoti nepavyko) 1604–?
27. Meškalaukiai (6 valakų Beinoravos v. kaimas, jo identifikuoti nepavyko) 1604–?
28. Gaveniškės (Gavenoniai) nuo 1604 m.

Sudėtinga nustatyti tikslų valsčiaus dydį, kadangi išlikusiuose inventoriuose informacija pateikiama arba bendrai abiejų valsčių (Upytės ir Kėdainių), arba joje neatsispindi įkeisti kaimai ir dūmai. Bendras Upytės valsčiaus dūmų skaičius turėjo būti apie 200 (su įkeistais). Dar 1567 m. nuo Upytės valdų tuometinė jų savininkė Vitebsko vaivadienė Ona Radvilaitė Kiškienė išrengė 11 raitelių³⁶ (88 tarnybos arba 176 dūmai, arba 1056–1232 priklausomų valstiečių). 1674 m. inventoriuje, neskaičiuojant įkeistų valdų, tiesiogiai Upytės valsčiuje valdomų dūmų buvo 135³⁷. Pažymėtina, kad šio valsčiaus kaimai kaip tik dėl didelio

³⁶ Пописы войска ВКЛ 1528, 1565, 1567 гг. Русская Историческая Библиотека. Петроград: 1915, t. 33. P. 241, 449–450.

³⁷ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius, (toliau – LMAVB), f. 259, b. 180, l. 1–31.

atstumo nuo valdos centro, kaip niekur kitur Radvilų dažnai buvo nuomjami. Nuomos išstisios vaitijos. 1619 m. Kristupas II Upytės pakamariui Mikalojui Vizgirdai trims metams įkeitė Daugalionių vaitiją. Jai priklausė Daugalionių kaimas (Dowgialowo) turėjęs 12 valakų; Mikalajūnai (Mikolajewicy) – 7 valakus; Gaižūnai (Gayzuny) – 11 valakų³⁸. Nuo 1637 m. vaitiją laikė Iržikevičiai. Įdomu, kad 1655 m. gruodžio 11 d., vos 20 dienų prieš didiko mirtį Tykocine, buvo pasirašyta vaitijos nuomos sutartis su Kėdainių miestiečiu Jurgiu Benetu. Gruodžio pradžioje Jonušas II jau buvo Lenkijoje, vadinasi, J. Benetas žygiavo kartu su didiku ir gal net buvo prie jo Tykocino pilyje. Dar vėliau 12 Daugalionių vaitijos dūmų teko Upytės pavieto teisminiam seniūnui Andriui Kazimierui Puzinai. 1649 m. Jonušas II Radvila trims metams už 18 600 auksinų (surenkant po 6230 auks. kasmet) medicinos daktarui Johanui Majui ir Jonui Desausui išnuomojo Beinoravos vaitystes Kėdainių valdos Upytės paviete³⁹. Panašiai buvo su Upytės valsčiuje įkurtais Tirkšlionių ar Palėvenių palivarkais.

Taigi, prie Biržų ir Dubingių Radviloms priklausiusių Biržų kunigaikštystės (1074) ir Naujamiesčio valdos (200) dūmų pridėjus dar apie 200 Radvilų Kėdainių dvaro Upytės valsčiaus dūmų, turėtume apie 1474 dūmus. Tuomet tai nuo 5229 visų Upytės pavieto dūmų sudarytų apie 33,92 proc. Vadinasi, Radviloms priklausė daugiau kaip trečdalis viso žemės masyvo Upytės paviete. O tai neginčijamai byloja apie didžiulę ekonominę Radvilų galią šiame paviete.

Radvilų valdos Kėdainių dvaro Upytės valsčiuje

Pateikiami duomenys apie Upytės paviete Radviloms priklausiusius Kėdainių Upytės valsčiaus palivarkus ir kaimus. Stengtasi aptarti didikų tiesiogiai valdytas žemes (visą Radvilų valdymo laikotarpį arba

³⁸ Lietuvos inventoriai XVII a., p. 32; VUB, f. 4, nr. 16288.

³⁹ VUB, f. 4, nr. 16273, 16274; *Metryka Litewska*. Rejstry, p. 169–170.

kurį laiką). Visą laiką nuomos Daugalionių vaitijos kaimai į aptarimą neįtraukti.

Tirkšlionių ir Palėvenių palivarkai. 10 mylių nuo Kėdainių nutolusį Tirkšlionių palivarką Upytėje 1666 m. įkūrė B. Radvila. Didikas nuo Beinoravos vaitijos tuomet atskyrė tris – Dulkiškių, Tirkšlionių ir Jomantonų kaimus ir juos už 8000 auks. davė trims metams laikyti Breslaujos taurininkui Martynui Negovičiui ir jo žmonai, bet jų rankose palivarkas buvo daug ilgiau. 1686 m. gegužę L. K. Radvilaitė M. Negovičiui patvirtino Dulkiškių laikymo teisę, tačiau netrukus nuomininkui buvo gražinta skola, ir didikės komisarai pareikalavo gražinti Dulkiškius Kėdainių raktui⁴⁰. Tačiau Tirkšlionius toliau valdė M. Negovičius. 1690 m. padūmės registre nurodyti palivarkui priklausę 5 dūmai⁴¹. 1694 m. M. Negovičius laikymo teisę perleido žmonai. Nors Kėdainių pareigūnai užginčijo tokias jo teises, galiausiai 1701 m. kunigaikštis Karolis Stanislovas Radvila leido toliau Negovičiams laikyti palivarką. Ir tik M. Negovičiaus mirtis 1702 m. (išliko įrašas apie jo 1702 m. spalio 16 d. testamentą) galiausiai išsprendė ginčus⁴². Palivarkas grįžo Kėdainiams.

Net 13 mylių nuo centro Kėdainiuose nutolusio Palėvenių palivarko, kurį 1638 m. įkūrė valdą iš Nastasijos Belazaraitės Borovskos nupirkęs Kristupas II, didžiąją dalį sudarė Palėvenės giria. Svarbiausia jo funkcija buvo aprūpinti valdą mediena, kurią leista imti tik dvaro poreikiams⁴³. Prie šio palivarko iš karto buvo prijungti arčiau jo prie Panevėžio buvę minėti Preibių, Papyvesių ir Vilkapievių kaimai ir dar Pagiegalos kaimas. Apie jo dydį galima spręsti iš 1662 m. sumokėto padūmės mokesčio – nuo 8 dūmų sumokėta 88 auks.⁴⁴ Palivarkas beveik nuolat nuomotas. 1639 m. liepą dėl ką tik nusipirktos valdos K. II Radvila sudarė sutartį

⁴⁰ 1685 12, Sluckas, S. Nezabitauskis – M. Niegovičiui, VUB, f. 4, nr. 17144, 17145; nr. 17098.

⁴¹ *Metryka Litewska*. Rejstry, p. 171.

⁴² VUB, f. 4, nr. 17098, l. 21.

⁴³ LMAVB, f. 259, b. 180, l. 3–4.

⁴⁴ VUB, f. 60, b. 4.

su Jurgiu Koškeliu⁴⁵. Jonušas II 1648 m. palivarką iki gyvos galvos davė laikyti savo tarnui Laurynui Kochanskiui už jo ilgametę (40-ies metų) tarnybą didiko tėvui, motinai ir jam pačiam. Palėvenių palivarke Radvila užrašė 2500 auks., kuriuos iš L. Kochanskio pasiskolino O. Radvilienė ir jis pats. Tačiau Kėdainių dvarui, kuriam priklausė palivarkas, buvo palikta teisė imti medieną dvaro ir dvaro kaimų poreikiams⁴⁶. Išskirtinė dvaro teisė į girią saugota visą palivarko turėjimo laiką, tai kaskart pažymint inventoriuose, atliekant revizijas⁴⁷.

1685 m. mediena iš šios girios buvo plukdoma statyboms Naujamiestyje. Įdomu, kad Danielius Kosciuška Brandenburgo kurfiursto komisarams aiškino dėl iškilusių problemų: plukdant medieną Nevėžiu nemažai jos liko Upytės žemės teisėjo Puzinai priklausančioje pakrantėje, iš kurios jis neva pasistatė dvarą ir kitus statinius⁴⁸. Ne tik tokios nesėkmės mažino gaunamos iš palivarko medienos kiekį. Dėl didelio atstumo Kėdainių pareigūnams buvo sudėtinga prižiūrėti girią, ir šios statybinės medžiagos išteklius gerokai mažino nuomininkai, nepaisydami dvaro draudimų. Štai 1665 m. žalą dėl iš Palėvenės girios iškirptos medienos leidus nuomininkei Kochanskai dvaras įvertino net 1295 auks. Savo gyvenamųjų namų statybai geriausios medienos – 7 ažuolų, nemažo kiekio pušų ir uosių už 887 auks. gavo Vabalninko ir Subačiaus klebonai, Upytės paseniūnis, 9 įvairūs bajorai Kelpšai, Andrius Gradauskas, Ganskopas, o už 407 auks. – 14 Panevėžio miestiečių, pavieto pareigūnų, tarp kitų generolas Taujanskis, Upytės vietininkas Veištoras⁴⁹. Būta ir kitokių praradimų. Pvz., 1663 m. B. Radvilai teisme teko ginti palivarko teises nuo aplinkinių bajorų užpuolimo⁵⁰. Po L. Kochanskio mirties palivarką toliau laikė jo našlė, kuri 1669 m. pradžioje

⁴⁵ 1639 07 19, Vilnius, sutartis tarp K. Radvilos ir J. Koškielio, *VUB*, f. 4, nr. 16263.

⁴⁶ *VUB*, f. 4, nr. 16572.

⁴⁷ 1659 09 24, Kėdainiai, S. Oborskis – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, nr. 16082; 1666 09 03, Kėdainių magistratas – B. Radvilai, *Ibid.*, nr. 16098.

⁴⁸ 1685 01 28, Kėdainiai, D. Kosciuška – Z. Morštinui, J. R. Ferui, *VUB*, f. 4, nr. 17091.

⁴⁹ *VUB*, f. 4, nr. 16877.

⁵⁰ *VUB*, f. 4, nr. 17386.

prašė B. Radvilos išpirkti palivarką ir jai gražinti pusę priklausančios sumos⁵¹. 1670 m. Palėvenius vis dar užstato teise (už 2500 auks.) laikė Kochanskių šeimos atstovai. Sekantis nuomininkas buvo Vladislovas Kochanskis, o XVII a. pab., anot Kėdainių pareigūno, kažkoks Kirkilinskis, tai yra galvoje turėtas greičiausiai Biržų žemionis Kirkilas⁵². 1690 m. registre paminėta, kad 4 dūmų „Poławienia“ palivarką, gautą iš B. Radvilos, užstato teise laikė Ukmergės pilies raštininkas Vladislovas Lučka⁵³. Greičiausiai jo žinioje buvusi tik pusė palivarko, nes jam priklausė, kaip minėta, ne mažiau 8 dūmai.

Radvilų Upytės valsčiaus kaimai

Beinorava (Boynarowo) (vietovardis asmenvardinės kilmės)⁵⁴ buvo didžiausias kaimas Upytės valsčiuje. Senajame Beinoravos lauke gyveno didžioji dalis XV pab.–XVI a. minimų Radvilų–Kiškų Upytės duoklininkų. Dėl to dar XVI a. pab. Beinoravos lauko teritorijoje buvo kelios valdos tuo pačiu Beinoravos pavadinimu. Taip 1585 m. greta J. Kiškos Kėdainių valdos Beinoravos kaimo valdinių, paminėti ir karaliaus maršalkos Merkelio Zavišos Beinoravos kaimo valdiniai⁵⁵. Beinoravos reikšmę tarp kitų Upytės valdų rodo valsčiaus vaitų skyrimas iš kaimo valstiečių. Tarp ankstyvųjų kaimo paminėjimų šaltiniuose – 1585 m. gegužės rugpjūčio 18 d., nurodant Žemaitijos seniūno Jono Kiškos Kėdainių valdos valdinius, gyvenančius „namuose Upytės paviete kaime vadinamame Beinorava“⁵⁶. Iš dar vieno tų pačių metų rugpjūčio 19 d. rašyto dokumento aiškėja, kad kaime jau buvo įvykdy-

⁵¹ 1669 02 23, Kėdainiai, M. Kochanska – B. Radvilai, *VUB*, f. 4, nr. 17546.

⁵² *VUB*, f. 4, nr. 17211, l. 14v.

⁵³ *Metryka Litewska. Rejstry*, p. 186.

⁵⁴ *Lietuvos vietovardžių žodynas*. Vilnius: 2008, t. 1. P. 417.

⁵⁵ *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*. Т. 26: *Акты Унитского городского суда*, (toliau – *АВАК*). Вильна: 1899. P. 320.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 35.

ta valakų reforma⁵⁷. Ekonomiškai stipriam kaimui priklausė 30 valakų, jame gyveno 50 dūmų valstiečių, tiesa, ne visi būdavo užimti, 1674 m. 2 buvo tušti⁵⁸. Palaipsniui didėjo prie kaimo steigiamų užsienių skaičius. Juose formuoti svarbūs valstiečiams priimtinės žemės sklypai. 1624–1674 m. jų prie Beinoravos buvo 8–12, o jų žemės užėmė net 60 valakų. Užsienius prisiimdavo visas Beinoravos kaimas ir atskiri jo gyventojai: Masiulis Čepanonis, Jonas Janonis, Paliulis Mikolaitis ir Jurgis Bernotavičius. Kai kurie jų buvo bevardžiai, kai kurie turėjo lietuviškus pavadinimus. 1674 m. paminėti: Juodėnai, Sidabrinis (*nad rzeczką Labą zascianek nazwany Sydabrynis gruntu oromego 3,5 woloki*), Palabis prie Labos upelio, Pagrandai, Pašiliai (Paszyles), Karklas; Aukštuoliuose – užsieniai Alksnupis, Vidurys ir Molbestis⁵⁹. Užsieniai steigti kaimo gale, iš karto „už tvora aptvertų sodybinių sklypų priešais evangelikų reformatų bažnyčią“.

Aukštuolių kaimas (*Awksztole, Auksztole*) (vietovardis, tikėtina, asmenvardinės kilmės), 1674 m. inventoriaus duomenimis, buvo pusę mylios nuo Beinoravos ir jo žemės ribojosi su Džiūgonių, „Sadovskos Rokonių“ ir Taukuočių kaimų žemėmis. Kaimas Upytės valsčiaus sudėtyje minimas nuo 1624 m. Tai buvo nedidelė 5 valakų ir 2 valstiečių dūmų valda su trimis užsieniais (Alksnupis, Vidurys, Molbestis)⁶⁰. Aukštuoliai irgi nuomoti. Juos XVII a. pirmoje pusėje ketino išsinuomoti K. II Radvilos klientas J. Koškielis, prieš 1670 m. Aukštuolius laikė vienas artimesnių B. Radvilos klientų Ukmergės maršalka Janas Mieženskis, vėliau didikas kaimą už 3000 auks. įkeitė J. Pšystanovskiui⁶¹.

Pajulių kaimas (*Pojule, Paiules, Goki, Gogi, Gojele*) nuo Beinoravos nutolęs pusę mylios, kelis kartus keitė pavadinimą. 1604 m.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 35.

⁵⁸ *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 30; *LMAVB*, f. 259, b. 180, l. 26.

⁵⁹ *VUB*, f. 4, nr. A1724, l. 29.

⁶⁰ *VUB*, f. 4, nr. A1724, l. 29.

⁶¹ *VUB*, f. 4, nr. 16263; *AR*, dz. V, nr. 10481/I, l. 227.

pirmą kartą paminėtas kaip Pajulių kaimas, tuomet apėmė ir didžiausią jo istorijoje teritoriją – 9 valakus, nors net pusė namų buvo tušti. Pajuliuose tuomet gyveno 7 valstiečių dūmai. 1624 m. to paties pavadinimo kaime liko tik 2 valakai⁶², o 1674 m. – 1 valakas. XVII a. pab. kaimas vadintas Gokais (vietovardis neabejotinai asmenvardinės kilmės, vienas gyventojų buvo valstietis Antanas Gokas). Kaime gyveno 3 valstiečių dūmai⁶³. XVIII a. pirmoje pusėje ši nedidelė Upytės valsčiaus valda vadinta dar ir Gojeliais, nors jos dydis nebesikeitė.

Rimaičių kaimas. Jo žemės, kaip ir Pajulių, išsidėstė šachmatais tarp kitų bajorų ir Pajulių kaimo žemių. Greičiausiai todėl dar ir šiandien egzistuoja du netoli vienas nuo kito esantys kaimai tuo pačiu Rimaičių pavadinimu. Rimaičių kaimo vietovardis galėjo būti asmenvardinės kilmės: XVII a. gretimame Pajulių kaime gyveno valstiečio Jono Rimaičio šeima⁶⁴. Radvilų Upytės valsčiui Rimaičiai priklausė jau K. II Radvilos laikais. 1674 m. kaime buvo 5 valakai žemių, 2 valstiečių dūmai⁶⁵.

Jaukštų kaimas. Apie 4,5 km. nuo Beinoravos nutolusiam Jaukštų (*Yautszele, Jaukszty, Jawkszty*) kaimui⁶⁶ priklausė 5 valakai, nors buvo dirbama tik 1,5 valako, čia gyveno 2 valstiečių dūmai⁶⁷. Vėlesniu metu kaimas buvo išnuomotas, nes duomenys apie jį ūkinėje dokumentikoje neatsispindi.

Kiaužerių kaimas. Pradžioje turėjo Pakiaunių pavadinimą (*Pokiewne*). Jam priklausė 5 valakai, nors tik pusė jų buvo dirbami. Nuo 1624 m. kaimas pradėtas vadinti Košeliais (*Pokiewne alias Koszele*)⁶⁸. 1674 m. jame gyveno 9 valstiečių dūmai. Neaišku kuriuo metu kaimas pervadintas Kiaužeriais. Tai, kad Pakiauniai / Košeliai ir

⁶² *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 30; *VUB*, f. 4, nr. A1724, l. 29.

⁶³ *LMAVB*, f. 259, b. 180, l. 25v.

⁶⁴ *VUB*, f. 4, nr. 17174a.

⁶⁵ *AR*, dz. XXV, nr. 1663, l. 38.

⁶⁶ *LTSR administracinis-teritorinis suskirstymas*. Vilnius: 1959. P. 420.

⁶⁷ *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 30.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 31; *VUB*, f. 4, nr. A1724, l. 31.

šiandien tebegyvuojantis Kiaužerių kaimas yra ta pati valda, matyti iš XVII–XVIII a. šaltiniuose pateiktų kaimo ribų aprašymo. Jis ribojosi su Jasonių, Kibildžių kaimų žemėmis, tai yra buvo dabartinių Kiaužerių kaimo vietoje. Be to, XVII a. šaltiniuose minimas prie kaimo buvęs 2 valakų tapo „Eitarayciow kaimelis arba užusienis“. Tikėtinai taip vadintas Matarakų kaimas⁶⁹. 1624 m. Eitaraičiai padidėjo iki 5 valakų, nors daug žemės dirvono. B. Radvilos valdų revizorius J. Karmnovskis 1664 m. davė 2,5 valako kaimelyje žemioniui Jonui Smolskiui atleisdamas jį nuo činšo mokėjimo, nes žemės dirvono⁷⁰.

Plaučiškių kaimas (*Plauszkiszki*) priklausė stambesnių valdų grupei. 1674 m. jis ribojosi su Litkūnų, Birjagalos ir Meldinių kaimais, o rytuose – Daugyvenės upe. 1653 m. Jonušas II Plaučiškių ir Pašakių kaimus už paskolintus 2000 auks. davė laikyti savo ilgamečiui klientui ir pareigūnui L. Kochanskiui iki gyvos galvos⁷¹. Kochanskiai kaimą laikė 20 metų. Po L. Kochanskio mirties valda perėjo jo žmonai Marijonai Bikovskai Kochanskai. 1673 m. L. K. Radvilaitės valdų ekonomai Kazimieras Klokockis ir Stanislovas Nezabitauskis rengėsi kaimą išpirkti. M. Kochanskai mirus, valdą pareigūnai išpirko iš jos paveldėtojų – Kauno pav. žemionio Elijaus Kochanskio ir jo globojamos sesers Zuzanos⁷². Plaučiškiuose 1674 m. buvo 12 valakų ir 3 užusieniai. Viename jų buvo miškas Šniūrogalis, iš kurio paimta mediena turėjo būti skirta tik dvaro poreikiams. Kaime gyveno 19 valstiečių dūmų, kurie mokėjo 464 auks. mokesčių.

Rokonių kaimas (*Rokany, Rukoynie*) priklausė vidutinių Upytės valsčiaus kaimų kategorijai, jam priklausė 9,3 valako (iš jų 2,3 buvo tušti), kuriuose įsikūrė 11 valstiečių dūmų⁷³. Rokonys XVII a. vid., tačiau trumpam tapo administraciniu Rokonių valsčiaus centru.

⁶⁹ LTSR administracinis-teritorinis suskirstymas, p. 424.

⁷⁰ VUB, f. 4, nr. nr. A1724, l. 34; 16820.

⁷¹ VUB, f. 4, nr. 16547, 16550.

⁷² Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, f. 694, ap. 4, nr. 1532, l. 9.

⁷³ Lietuvos inventoriai XVII a., p. 30; VUB, f. 4, nr. A1724, l. 35.

Vis dėlto vaitas buvo renkamas bendras tiek Rokonių, tiek ir Beinoravos valsčiams⁷⁴.

Meldinių kaimas. Beinoravos valsčiui priklausęs Meldinių kaimas (*Meldiniany, Meldyny*) kaip Radvilų valda minimas nuo XVII a. antro deš., 1624 m. kaimui skirta 15 valakų. Kėdainių seniūnas S. Oborskis 1660 m. galvojo kaimą už 1015 auks. išnuomoti⁷⁵. Tokią sumą tikėtasi gauti, nes kaimas buvo nemažas tiek plotu – 15 valakų, tiek ir gyventojų skaičiumi – 1674 m. 22 valstiečių dūmai. Kasmet iš kaimo tuomet surinkdavo 434 auks. mokesčių.

Padubysio (*Jomantoniu*), Pagubinių / Dulkiškių kaimai (*Podubiskie, Jamantany, Iamantany*). Padubysio kaimo pavadinimas kilo dėl per jį tekėjusios Dubysos upės. Tai buvo viena didžiausių pagal užimamą plotą valdų Radvilų Upytės valsčiuje. XVII a. pr.⁷⁶ jam priklausė 21 valakas žemės (bet tik 4 valakai buvo dirbami), pažymint, kad „tam kaimui priklauso nuo seno įvairiose vietose esantys 28 tušti valakai“ bei viena tarnyba prie Pasvalio⁷⁷. Neatsitiktinai XVII a. pr. buvo atskira Padubysio vaitija. Šiame beveik 50 valakų plote kūrėsi greta esantys Dulkiškių bei Tirkšlionių kaimai. 1604 m. inventoriuje prie Kėdainių Padubysio vaitijos valdų paminėti Pagubiniai vėliau pervadinti Dulkiškiais. 1604 m. Pagubinių kaimo suolininkas buvo Mikalojus Dulkis, nuo kurio asmenvardžio galėjo būti pradėtas vadinti kaimas; 1624 m. inventoriuje prie Pagubinio valdos nurodytas 11 valakų užusienis Dulkiškis⁷⁸. Tikėtina, kad Dulkiškių kaimas išsivystė Pagubinių užusienio pagrindu, o galiausiai ir pervadintas Dulkiškėmis. Pagubiniai kaip tokie vėliau iš viso nebeminimi. Taip pat ir Padubysys nuo XVII a. vid. pradėtas vadinti Jomantoniais (Padubysys arba Jomantoniai). Šie trys kaimai sudarė vieną masyvą.

⁷⁴ VUB, f. 4, nr. 15896.

⁷⁵ *Ibid.*, f. 4, nr. A1724, l. 32; nr. 16693, l. 4.

⁷⁶ *Ibid.*, f. 4, nr. A1724, l. 34.

⁷⁷ Lietuvos inventoriai XVII a., p. 32.

⁷⁸ VUB, f. 4, nr. A1724, l. 34.

Eibutonių kaimas (*Eybutowicze*). Kaimo pavadinimas asmenvardinės kilmės. Dar 1604 m. čia gyveno Simas Eibutonis su broliu. Tai buvo nedidelė valda, kai kada įvardijama kaip užsienis. 1624 m. nurodyti 5 valakai, o kaimo / užsienio teritoriją riboja Dervelkio ir Ežerėlės upelės. Prie valdos buvo Padarginėlio užsienis⁷⁹. 1674 m. iš 5 valakų 2 buvo nedirbami, o kaime įsikūrė 5 dūmai.

Paežerių kaimas (*Paazary*). Hidroniminės kilmės pavadinimo – nuo upelės Ežerėlė – kaimelis turėjo 5 valakus, 1 dūmą⁸⁰. Vėliau Paežeriai tapo Eibutonių užsieniu.

Pašakių kaimo (*Poszokie*) vietovardis taip pat hidroniminės kilmės, nuo upelės Šakynės. Kaimas pagal plotą priskirtinas prie didesnių kaimų. Jame buvo 23 valakai žemių (9 valstiečių dūmai), dar 8 valakus užėmė miškas. Kadangi kaimas buvo atitolęs nuo Beinoravos ir kitų vaitijos valdų, 1653 m. Jonušas II šį kaimą kartu su Plaučiškiais išnuomojo L. Kochanskiui už 2000 auks.⁸¹

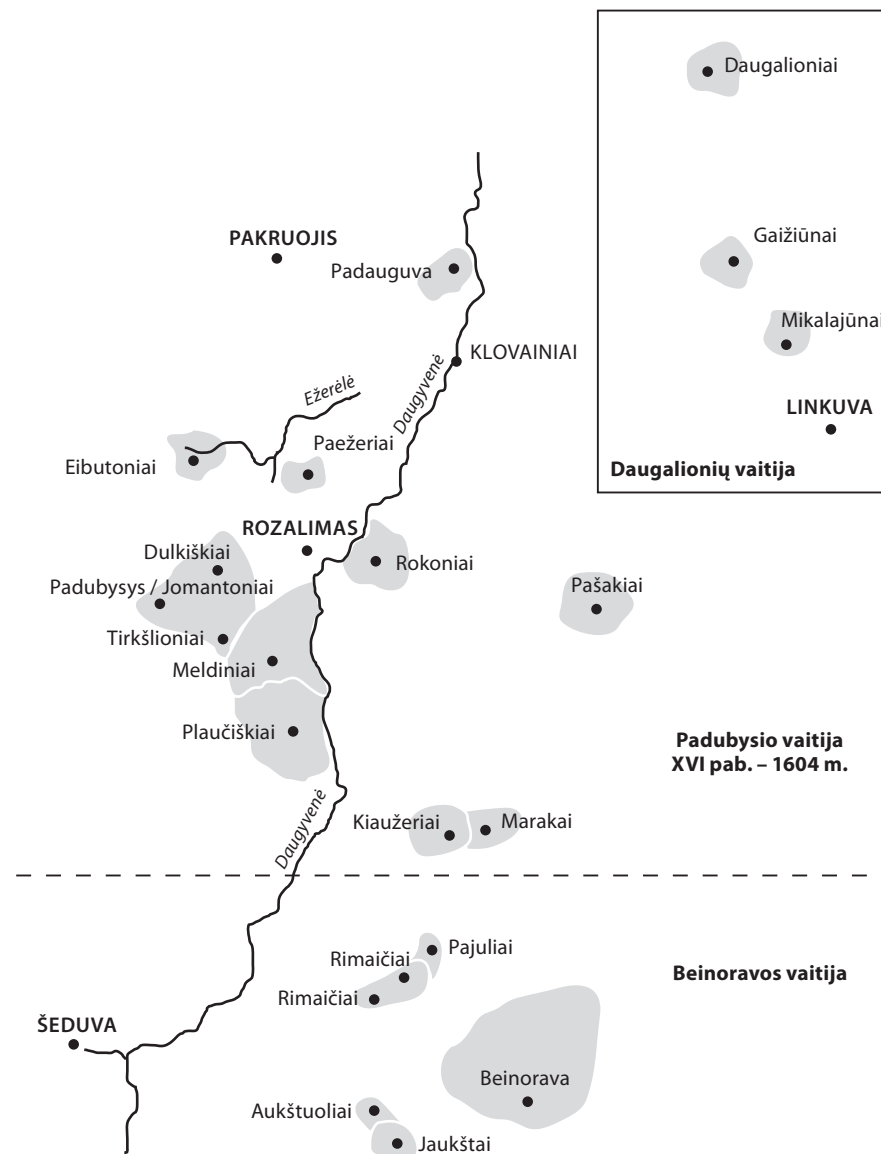
Padauguvos kaimas (*Podowgienie*) – vienas labiausiai nuo Beinoravos nutolusių Padubysio vaitijos kaimų. 1604 m. jam priskirta 19 valakų, bet net 10,5 valako buvo tušti ar nuskurdę⁸².

⁷⁹ Lietuvos inventoriai XVII a., p. 31; VUB, f. 4, nr. A1724, l. 34.

⁸⁰ Lietuvos inventoriai XVII a., p. 31.

⁸¹ VUB, f. 4, nr. 16547, 16550.

⁸² Lietuvos inventoriai XVII a., p. 32.

Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų Kėdainių dvaro Upytės valsčius (XVI–XVII a.)